

EDVARD BENEŠ – PŘÍKLON K SOCIALISMU

Vlasta Geryková

Výklad a aktivita seznámí studenty nejprve s nejdůležitějšími prvky socialistických myšlenek a poté se studenti budou snažit tyto myšlenky najít v politických textech Edvarda Beneše. Důraz bude kladen na vývoj Benešova myšlení s postupným příklonem k socialismu a zasazení jeho postojů do politické reality (domácí politika, války, zahraniční tlaky). Hlavní metodou bude práce s textem, studenti si zlepší dovednost kriticky zhodnotit text v souvislosti s jeho historickým pozadím.

Člověk a společnost (Dějepis a Základy společenských věd)

studenti SŠ, vhodné zařadit do případné seminární výuky

Studenti se seznámí se základní charakteristikou socialismu jako ideologie, získají schopnost zhruba rozpoznat vliv socialistického myšlení na text autora (zde na příkladu Edvarda Beneše). Studenti si lépe utvoří vlastní názor s využitím dobových textů, zájemcům bude doporučena literatura k tématu.

POSTUP

Pokud chceme se studenty zkoumat příklon Beneše k socialismu, musíme si ujasnit, co si pod tímto pojmem představují – je jasné, že termín (jako mnoho jiných ve společenských vědách) není jasně definován, proto studenti mohou vyjmenovávat asociace, které se jim s termínem socialismus pojí – vyučující je napíše na tabuli a poté může pokračovat diskuzi, zda některé z nich nevyřadit.

Následně přijde stručné seznámení s tím, jak je pojem charakterizován v učebnicích politologie (kapitola Přemysla Rosůlka z knihy Úvod do studia politické vědy).

Dále se studentům rozdá několik úryvků z textů (např. Demokracie dnes a zítra, Košický vládní program) a studenti se v nich pokusí najít prvky socialismu.

K textům je možno položit následující otázky: Jak se liší teoretický text od reálného vládního programu? S jakými tlaky se musel Beneš potýkat v letech po druhé světové válce?

POUŽITÉ ZDROJE

BENEŠ, Edvard. Demokracie Today and Tomorrow. New York: The Macmillan Company, 1939. Dostupné na <http://archive.org/details/democracytodayto00bene>

BENEŠ, Edvard. Šest let exilu a druhé světové války: Řeči, projevy a dokumenty z r. 1938-45. Praha: Družstevní práce, 1946.

CABADA, Ladislav; KUBAT, Michal. Úvod do studia politické vědy. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2002. ISBN 80-86432-41-6.

Košický vládní program. Dostupné např. na http://www.svedomi.cz/dokdoby/1945_kosvlpr.htm

Příloha č. 1 – Socialismus jako ideologie (výběr z kapitoly Přemysla Rosůlka)

Socialismus je ucelený myšlenkový systém, jenž vznikl jako reakce na industriální revoluci... Pro socialismus platí snad ještě výrazněji než pro konzervatismus a liberalismus, že jej vůbec nelze postihnout, aniž bychom zohlednili jeho časový a místní kontext... Oxfordský slovník světové politiky rozdělil socialistické směry na komunistický, marxistický a sociálně-demokratický.

Marxistický socialismus - Manifest komunistické strany byl nejvýznamnějším programovým dokumentem vědeckého komunismu. Jeho základním východiskem je, že dějiny dosavadních společností jsou dějinami třídních bojů. Epocha buržoazie třídní protiklady zjednodušila. Stvořila proletariát, který ji zničí stejně, jako buržoazie zlikvidovala feudalismus.... Podle Lenina... úplná demokracie bude možná „až kapitalisté zmizí, až nebude tříd, teprve pak zmizí stát a bude se moci mluvit o svobodě.“

Marx a Engels byli neústupní v tom, že by proletariát mohl získat moc jinak než svržením buržoazie. Žádný kompromis není podle nich možný. Třídní útlak zmizí pouze za předpokladu uchopení moci dělnickou třídou. A to se musí uskutečnit jen bojem, neboť zájmy kapitalismu a dělníků jsou neslučitelné... Jednou z nejvýznamnějších charakteristik komunismu je vedoucí role komunistické strany.

Sociálně-demokratický socialismus - ...se evoluční cestou stal ideologií, která se stala reálnou demokratickou alternativou vůči liberalismu resp. konzervatismu.... sociálně-demokratická strana Švédska po vítězství ve volbách v roce 1932 nezaměstnaným pomohla tak, že jim nabídla zaměstnání. V podobném duchu se nesla politika New Dealu ve Spojených státech, jež se pokoušela o syntézu soukromého vlastnictví výrobních prostředků s centrálním (demokratickým) řízením. V politické i ekonomické teorii se objevily pochybnosti o bezvýhradných schopnostech „neviditelné ruky trhu.“

Keynes kritizoval kapitalistickou ekonomiku také za náhodné a nespravedlivé rozdělování bohatství... Zde vidí Keynes tři možnosti. První cestou je úprava rozdělování důchodů prostřednictvím regulace daní. Další možností je strategie „zlevnění peněz,“ tj. dlouhodobé udržování nízké úrokové míry. Konečně třetím návrhem je politika programů veřejných prací financovaných ze státního rozpočtu s nevyrovnaným státním rozpočtem.

Pro sociální stát jsou typické: minimální mzda, zajištění bydlení a vzdělání pro všechny, redistribuce příjmů... dávky v nezaměstnanosti, tripartita, role odborů.¹

Příloha č. 2 – Beneš: Demokracie dnes a zítra

Politika, z demokratického pohledu, musí být vnímána a praktikována jako opravdová věda, jako speciální vědecká činnost a jako zvláštní druh umění, umělecké činnosti. Z celé škály lidských aktivit je politika jednou z profesí s nejvyšší společenskou důležitostí, ať už hodnotíme z pohledu duchovního, morálního či pouze praktického. Je to věda a umění. A k tomu hned dodávám, že je to také něco filozofického.

V její vědecké funkci politika zkoumá, jaké jsou aktuální podmínky člověka, zabývá se, s pomocí speciálních věd (práva, historie, geografie, ekonomie atd.) aktuálním stavem člověka v jeho vztahu ke společnosti a jeho celkovému prostředí; ptá se, co je ve společnosti běžné, plánované a stálé. Demokratická politika se jako věda musí dívat na společnost a svět objektivně, musí pátrat po opravdu objektivní realitě, musí analyzovat společnost důkladně a široce a musí ji, tak říkajíc, pitvat zaživa.

Jako každý umělec, i politik vytváří. Svou politickou činností zkouší řídit, upravovat a měnit, dávat svému materiálu nový výraz a novou formu, což zahrnuje vše, co bylo zmíněno jako předmět sociologie a politiky jako vědy, stejně jako sochař dává hmotě různý tvar...

Politik jako vědec studuje, zkoumá a nahlíží na realitu: politik jako umělec vytváří, transformuje, řídí to, na co přichází jako vědec v něco, co shledává správným, nutným a dobrým.... Politik musí mít vrozený talent pro psychologická zkoumání, pro porozumění ostatním, pro znalost člověka a jeho duševních činností. Politik nemůže být bez zkušeností v psychologii, které se nikdo nemůže naučit pouze z knih.

Nakonec by měl být politik i filozofem a politika by měla být filozofií... jako filozof, a zvláště jako historický a morální filozof, musí (politik) zkoumat jakým směrem, s jakými závěry, materiálními či duchovními, ideálními či praktickými, tato úprava a změna společenské reality musí být dokončena.

.....

Měl bych proto naznačit pouze několik charakteristických znaků této nové doby.

Zaprvé. Není pochyb o tom, že v budoucnu demokracie velkou měrou přijme to, co je prakticky akceptováno a realizováno dnes třemi jinými typy vlády – fašismem, nacismem a komunismem; to jest jisté posílení státní moci a několik nových funkcí státu. Stát bude svými funkcemi a silou v každém případě více zasahovat do individuálních svobod, než jak tomu bylo v klasických předválečných demokraciích... Toto (posílení) přijde zejména v oblastech ekonomie, financí, komunikací a dalších materiálních věcí, ve kterých budou v budoucnu funkce státu četnější, než jsou dnes. V každém případě zde bude opětovné posílení a konsolidace výkonné moci ve srovnání s posledními fázemi evropské liberální ústavní demokracie. Není však samozřejmě pochyb o tom, že komunistické, fašistické a nacistické vlády zašly v tomto směru příliš daleko.

Zadruhé. Demokratický stát bude muset v budoucnu velmi zvážit všechny slabiny a nedostatky současného demokratického stranického a volebního systému... Pokud budoucí demokracie neharmonizuje lépe fungování svých orgánů – protože politické strany, tisk, veřejné mínění, volená zastupitelstva a lídři jsou nezbytnými instrumenty každé demokracie – pokud se více než dříve nezaměří na opravdové zájmy státu a národa, přijde nevyhnutelný a konečný kolaps demokratického systému.

Zatřetí. Sociální problémy, které se objevily s ustavením čtvrtého stavu (jak jsem nazval účast dělnické třídy a rolníků na politické moci po poslední válce) budou jedněmi z největších starostí demokracie v budoucnu. Socialismus a kolektivismus donutily liberální demokracii vzít tuto otázku v úvahu. Komunismus byl nejradikálnější manifestací potřeby diskutovat, studovat a řešit

tyto problémy v praktickém politickém životě. Demokracie musí pochopit, že v budoucnu to bude i její problém. Všechny pozůstatky aristokracie musí být v budoucí demokracii nahrazeny více demokratickým rozhodováním. Není pochyb tak o tom, že zbytky zveličování buržoazního kapitalismu budou jednou z velkých starostí demokracie, a že bez rozumného a postupného řešení těchto problémů demokracie v budoucnu nebude moci zachovat svou existenci.

Začtvrté. Jednou z velkých starostí budoucí demokracie bude také problém nacionalismu. Není pochyb o tom, že fašismus a nacismus jsou nejpřehnanějšími nacionalismy v celé historii.... Myslím, doufám a jsem přesvědčen o tom, že pouze tato zveličení v budoucnu zahubí přehnaný nacionalismus a šovinismus současnosti.... Komunismus často podceňuje sílu národní ideje. Budoucí demokracie se musí znovu pokusit přijít se syntézou mezi opravdovým patriotismem, nacionalismem a skutečným lidským internacionalismem.

Zapáté. Tato harmonie a syntéza může být pravděpodobně znovu ustavena v novém systému opravdové a efektivní kolektivní bezpečnosti a Společnosti národů, po jisté době konfliktů, obtíží a strádání v Evropě. To neznamena pouze nový systém mezinárodní politiky, mírovější, více umírněný a přijatelný pro všechny národy; ale také... druh federativní reorganizace, nejprve asi v určitých regionech..., který bude, doufám, později rozšířen na celou Evropu.²

Příloha č. 3 – Úryvek z projevu Beneše ke Státní radě československé ze 3. února 1944

Doma bude třeba zabezpečit hned demokratický pořádek politický, dát provést zajištění okamžité hospodářské činnosti a plného zaměstnání pracujících vrstev lidu a připravit co nejrychlejší návrat našich lidí z Německa; bude třeba zajistit vládními a státními orgány Němci ukradený a germanisovaný nebo arisovaný majetek, vybudovat hned rozvázně a rozumně demokratický správní aparát a rychle nově organisovat armádu podle příprav, které už zde ministerstvo národní obrany koná a s plnou pomocí jednak Spojence britského, jednak Spojence sovětského provede.

Vláda si bude muset připravit hned pro počátek nejen politický, nýbrž i hospodářský a sociální program pro novou republiku: znamená to určit stupeň naší budoucí hospodářské etatisace či nacionalisace, t. j. to, co bude třeba učinit státem v zásahu do průmyslu, zejména průmyslu těžkého a majetnictví dolů, co v bankovníctví a veřejném finančnictví... co v revisi, v dokonání a v doplnění pozemkové reformy. Dále budou obzvláště důležitá všechna opatření měnová...³

Příloha č. 4 – úryvky z Košického vládního programu z 5. 4. 1944

(zde je podíl Beneše jen malý, nicméně text dokresluje politickou situaci a naznačuje další směřování během Benešova prezidentství)

Vyjadřujíc neskonalou vděčnost českého a slovenského národa k Sovětskému svazu, bude vláda pokládat za neochvějnou vůdčí linii československé zahraniční politiky nejtěsnější spojení s vítěznou slovanskou velmocí na východě. Smlouva československo-sovětská z 12. prosince 1943 o vzájemné pomoci, přátelství a poválečné spolupráci bude určovat pro veškerou budoucnost zahraničně politickou pozici našeho státu. S pomocí Sovětského svazu bude dovršeno osvobození Československé republiky, aby tak s jeho oporou byla navždy zajištěna její svoboda a bezpečnost a aby za všestranné součinnosti se Sovětským svazem byl národům Československa zabezpečen pokojný rozvoj a šťastná budoucnost.

Vláda bude od počátku uplatňovat praktickou součinnost se Sovětským svazem, a to ve všech směrech - vojensky, politicky, hospodářsky, kulturně - přičemž si přeje uskutečnit vzájemnou výměnu zástupců a vzájemný styk se sousedící svazovou sovětskou republikou ukrajinskou. Snahou vlády bude, aby při konečném rozdělení hitlerovského Německa, při výkonu trestu nad Německem, při ukládání reparací Německu, při určování nových hranic a organizaci budoucího míru, Československo stálo co nejtěsněji po boku Sovětského svazu a v jedné řadě s ostatními slovanskými a demokratickými státy.

...

Ve své domácí politice bude vláda vycházet ze základního článku československé ústavy, že lid je jediným zdrojem státní moci. Proto vláda bude budovati veškerý veřejný život na podkladě široce demokratickém, zabezpečí lidu všechna politická práva a povede neúprosný boj za vymýcení všech fašistických prvků.

...

Na rozdíl od dřívějšího byrokratického, lidu vzdáleného správního aparátu tvoří se v obcích, okresech a zemích, jakožto nové orgány státní a veřejné správy, lidem volené národní výbory.

...

Vycházejíc vstříc volání českých a slovenských rolníků a bezzemků po důsledném provedení nové pozemkové reformy a vedena snahou především jednou provždy vyrvati českou a slovenskou půdu z rukou cizácké německo - maďarské šlechty, jakož i z rukou zrádců

národa a dáti ji do rukou českého a slovenského rolnictva a bezzemků, vítá vláda konfiskaci půdy nepřátel a zrádců, kterou provádí Slovenská národní rada, a její rozdělení mezi drobný zemědělský lid, vláda rozšíří podobné opatření na celé území republiky

Vláda se bude ze všech sil snažit, aby všichni práceschopní muži i ženy měli možnost práce a výdělku podle svého výkonu. Pracovní doba, mzdy a jiné pracovní podmínky budou zabezpečeny kolektivními smlouvami a chráněny zákonem. Pro ženy i mládež bude uplatněna zásada stejné mzdy za stejnou práci.

...

Vláda se bude starat, aby všichni pracující byli zabezpečeni pro případ nezaměstnanosti, nemoci, úrazu, invalidity i staroby a aby tato péče byla postupně rozšířena i na osoby samostatně činné, pokud nemají jiných existenčních možností. V popředí sociální péče bude stát vydatná péče o matku a dítě. Výdaje na sociální pojištění všeho druhu budou napříště hrazeny v rámci celkového státního rozpočtu.⁴

Pozn:

- 1 ROSŮLEK, Přemysl. Socialismus. In: CABADA, Ladislav; KUBÁT, Michal. Úvod do studia politické vědy. Praha: Eurolex Bohemia, 2002, s 150-157.
- 2 BENEŠ, Edvard. Democracy Today and Tomorrow. New York: The Macmillan Company, 1939, s. 202-204, 214-218. (vlastní překlad) Dostupné na <http://archive.org/details/democracytodayto00bene> (cit. 20. 7. 2012)
- 3 BENEŠ, Edvard. Na cestě k vítězství. In: BENEŠ, Edvard. Šest let exilu a druhé světové války: Řeči, projevy a dokumenty z r. 1938-45. Praha: Družstevní práce, 1946.
- 4 Košický vládní program. Dostupné např. na http://www.svedomi.cz/dokdoby/1945_kosvlpr.htm (cit. 20. 7. 2012)